

Zahodna Sahara, zadnja kolonija v Afriki

Aleš Skornšek-Pleš

Ko v izraelsko – palestinskem sporu poleti nekaj kamnov ali kakšna raketa in ko se glede tibetanskega strahu pred invazijo večinskega ljudstva na Kitajskem Hanov oglasi dalajlama, je to prvovrstna novica za svetovne medije. Agonija Saharcev, ljudstva na severozahodnem robu Afrike, pa zelo redko zaide na strani zunanje politike, čeprav gre za zadnjo kolonijo v Afriki, za klasičen primer naroda, ki se bori za neodvisnost in svoje pravice.

Zgodovinsko ozadje: od samostojnih plemen do španske zasedbe

Zahodna Sahara je redko poseljena; kot pove že njeno ime, leži na zahodni strani afriške celine in meji na Atlantski ocean, Maroko in Mavretanijo. Prvotni prebivalci Zahodne Sahare so bili Berberi in Hamiti, ki se v svojem jeziku imenujejo »svobodni ljudje«. Zgodaj so izgubili svoj etnični izvor zaradi migracij in invazij iz Sredozemlja, Male Azije in podsahelske Afrike. Njihov nepisani jezik je bil sestavljen iz množice dialektov. V srednjem veku so jih preplavili Arabci, Semiti, od katerih so sprejeli islam in arabski jezik. Kljub temu se Berberi niso popolnoma zlili s Hasanija Arabci in so ohranili lastno identiteto. Gre za razliko med mestno, trgovinsko skupnostjo in vaško, tribalno. Sultanati turških bejev, ki so temeljili na centralizirani mestni upravi so arabizirano berbersko prebivalstvo izrinili v gorate predele in v puščavo, kjer jim je narava sama zagotavljala avtonomijo. To je bolj kot v kulturno ali gospodarsko izolacijo vodilo k politični izolaciji. Ta se je izražala v nepriznavanju centralne politične oblasti in v neplačevanju davkov. Sultanati so bili prisiljeni, da so svojo oblast ločevali na *bilad-al makhzen*, področje, ki je bilo pod nadzorom osrednje vlade in *bilad-as siba*, ki je

bilo nenadzorovano področje, na katerem so turške oblasti le sporadično izvajale oblast. Prebivalstvo teh področij je zaradi islama priznavalo vrhovno religiozno nadoblast sultana – na področju današnje Zahodne Sahare večinoma maroškega sultana –, vendar se je politično svobodno odločalo za politična zaveznitva in zveze.

Kolonialna doba se je zaradi »klimatske in gospodarske nezanimivosti tega ozemlja« v Zahodni Sahari pričela šele leta 1884, ko je Španija po berlinskem kongresu razglasila protektorat nad področjem Río de Oro in šele takrat ustanovila prve naselbine. Dejansko je bila španska prisotnost sprva omejena zgolj na obalni pas in mesto Villa Cisneros, medtem ko so ljudstva v zaledju ostala praktično neodvisna. Šele pol stoletja zatem, po zavzetju Smare leta 1934, so španske enote prevzele nadzor nad celotnim zahodnosaharskim ozemljem. Leta 1958 je Španija zaradi vojaškega pritiska tedaj že samostojnega Maroka, saharke osvobodilne armade in nekaterih beduinskih ljudstev, spojila obe pokrajini Španske Sahare, to je Sagui el-Hamra (Rdeča dolina) in Río de Oro (Zlata reka), v eno samo enoto in jo razglasila za eno od španskih provinc. S tem poskusom formalne priključitve Zahodne Sahare ozemlju matične

države je Španija želela dokončno rešiti vprašanje tega ozemlja in s tem obiti pravico narodov do samoodločbe v procesu dekolonizacije.

Španski umik in prizadevanje po neodvisnosti

V izdihljajih frankističnega režima leta 1975 se je Španija odrekla ozemlju, ne pa ekonomskemu izkoriščanju njegovih naravnih bogastev. Priložnost sta zavohala Maroko in Mavretanija, ki sta trdila, da gre za njuna zgodovinska ozemlja. Pokojni maroški kralj Hasan II. je od nekdaj želel razširiti meje svoje kraljevine, Mavretanija pa je prav zaradi njegovih ambicij delno zasedbo Zahodne Sahare videla zgolj kot tamponsko območje pred nadaljnjo maroško ekspanzionistično politiko. Tretja sosesda, Alžirija, pa je podprla saharsko osvobodilno gibanje Polisario. Pri tem so jo vodili pragmatični vzgibi, predvsem dolgoletni spori s sosednjim Marokom in nasprotovanje širjenju francoskega vpliva v Afriki.

Polisario je akronim za organizacijo s polnim imenom Ljudsko gibanje za osvoboditev Rdeče doline in Zlate reke ali po špansko *Frente Popular para la Liberación de Saḡuía el Hamra y del Río de Oro*. Nastalo je 10. maja 1973 iz pisanega konglomerata različnih političnih gibanj, ki so se zavzemala za samoodločbo saharskega ljudstva in osvoboditev izpod španske nadoblasti. Na svojem drugem kongresu leta 1974 se je razglasilo za edinega zakonitega predstavnika saharskega naroda. 27. februarja 1976 je sprejelo začasni ustavni akt in razglasilo Saharsko arabsko demokratično republiko, ki jo je doslej priznalo preko osemdeset držav. 28. novembra 1984 kot druga evropska država, poleg Albanije, tudi nekdanja Jugoslavija.

V iskanje rešitve so posegli tudi Združeni narodi, predvsem Meddržavno sodišče ZN. Osnovni dokument mednarodne skupnosti je odločitev mednarodnega sodišča v Haagu z dne 16. 10. 1975. Tega dne je sodišče na podlagi ugotovitve, da ozemlja Zahodne Sahare nikoli niso pripadala nobeni od sosednjih držav, prebivalstvu priznalo pravico do samoodločbe. Deset od šestnajstih sodnikov je čutilo potrebo, da ločeno utemeljijo svoja mnenja.

Od leta 1966 je generalna skupščina ZN v svojih resolucijah in obsodbah nenehno ponavljala nestrinjanje s špansko kolonizacijo in kasnejšo maroško okupacijo ter priznavala prebivalcem Zahodne Sahare pravico do samoodločbe in neodvisnosti. Do mnenja mednarodnega sodišča je generalna skupščina kar v sedmih resolucijah zahtevala referendum pod nadzorom OZN; tudi poslednja resolucija, št. 3292 (XXIX), govori le o odložitvi,

nikakor ne o opustitvi referendumu. Zato moramo formulacijo v mnenju sodišča, ki govori, da je odločanje o usodi Zahodne Sahare treba izvesti »s pomočjo svobodnega in pristnega izraza volje ljudstva tega ozemlja« razumeti le tako, da je prav referendum pod nadzorom OZN sredstvo za ugotovitev volje saharskega naroda.

V nasprotju s temi stališči je Španija konec leta 1975 z Marokom in Mavretanijo sklenila tajni sporazum, na podlagi katerega je Maroko zavzel dve tretjini Zahodne Sahare, Mavretanija pa južni del, od koder se je po več vojaških porazih proti Polisariu umaknila leta 1979.

Maroška zasedba in kolonizacija

V letu 1975 je pokojni maroški kralj Hasan II. začel naseljevati na tisoče Maročanov na severna in atlantska območja Sahare. Tako se je 6. oktobra 1975, ko je bil general Franco na smrtni postelji, z juga Maroka proti Zahodni Sahari pričel tako imenovani »zeleni pohod«. To je bila »peš okupacija«, v kateri je približno 350.000-glava množica civilistov – delavcev in kmetov, ki jih je spremljalo okoli 20.000 maroških vojakov – opazno spremenila demografske značilnosti tega redko poseljenega ozemlja. Španska vojska si ni želela konflikta z Marokom in se je raje umaknila. Tako imenovani »zeleni pohod« je Varnostni svet Združenih narodov obsodil z resolucijama št. 377, 22. oktobra 1975, in št. 379, 2. novembra 1975. V resoluciji št. 380 z dne 6. novembra 1975 je pozval Maroko, naj se umakne z območij, ki jih je zasedel, a brezuspešno. Maroko se na resolucije ni oziral, saj je imel podporo v ameriški administraciji.

Že 31. oktobra (uradno šele 28. 11. 1975) je maroška vojska zasedla severozahodni del Zahodne Sahare in se spopadla z borci nacionalističnega osvobodilnega gibanja Polisario. Španska vojska se je umaknila v Layoune, Dakhlo in Smaro. V prvi polovici decembra so z juga udarile še mavretanske sile. Hudi boji so terjali tudi na stotine žrtev med civilisti. Grozljiva in nasilna dejanja maroških vojakov so silila civilno prebivalstvo k begu, sprva na vzhodna ozemlja, nato pa, ko so maroške letalske sile bombardirale begunska taborišča s fosforjem in napalmom, dalje proti severu čez alžirsko mejo v begunska taborišča, kjer jih danes v težkih razmerah živi okoli 165.000. Združeni narodi navajajo drugačne številke kot vlada Saharske arabske demokratične republike, in sicer okoli 200.000 v begunskih taboriščih, okoli 70.000 pod maroško okupacijo in 26.400 v Mavretaniji. Vlada ZDA navaja 250.559 beguncev v begunskih taboriščih v letu 2001. V alžirskih begunskih taboriščih delu-

Generacije mladih so se naučile upirati: organizirali so šotorišče blizu glavnega mesta brez zastav, parol in transparentov, da bi protest deloval čim bolj miroljubno. Uporabljali so moderno tehnologijo, dogajanje je bilo mogoče spremljati na Youtube-u. Način organizacije protestov je bil enak kot kasneje v Tuniziji in Egiptu.

jejo tudi institucije Saharske arabske demokratične republike. Maroko je med letoma 1980 in 1987 zgradil okoli 2300 kilometrov dolg zid, ki loči ozemlje pod nadzorom Maroka od skoraj nenaseljene osvobojene puščavske notranjosti pod nadzorom Polisaria. Zid je obdan z bodečo žico, strojničnimi gnezdi in minskimi polji, s čimer je Polisariu omejil možnosti za vojaške napade iz Mavretanije in juga Alžirije. Maroko je leta 1981 sicer načeloma privolil v izvedbo referendum na zasedenem ozemlju. Leto kasneje je posebej za to vprašanje ustanovljeni odbor v Organizaciji afriške enotnosti izdelal načrt za izvedbo referendum, vendar je organizacija istega leta zaradi različnih stališč držav članic glede vprašanja Zahodne Sahare zašla v krizo. 12. novembra 1984 je Zahodna Sahara postala polnopravna članica Organizacije afriške enotnosti, Maroko pa je istega dne iz nje protestno izstopil, češ, da v tem primeru ne gre za mednarodno priznano državo oziroma za neobstoječo državo. Maroko je tako edina afriška država, ki ni članica te organizacije. Z resolucijo, sprejeto aprila 1991, pa je Varnostni svet OZN ustanovil Misijo OZN za referendum v Zahodni Sahari¹ z mandatom, da nadzira premirje in organizira referendum, na katerem se bodo prebivalci Zahodne Sahare odločali med samostojnostjo in integracijo z Marokom. Datum referendum je bil večkrat preložen zaradi maroškega nasprotovanja in zaradi težav z identifikacijo in registracijo volivcev.

Težavno iskanje rešitve

Kot je bilo značilno za obdobje hladne vojne, je tudi vprašanje Zahodne Sahare postalo žrtev bipolarne konfrontacije. Pri tem je vzhodni blok podpiral Polisario, ZDA pa so s svojimi zaveznicami, predvsem Francijo, podpirale Maroko. Večkrat so bili že predlagani referendumi o samoodločbi, ki jih zahteva OZN, vendar se problem ne premakne z mrtve točke predvsem zaradi stališča Maroka, ki trdi, da mu to ozemlje brezpogojno pripada. Maroška zahteva po ozemljih Zahodne Sahare ni zgolj zgodovinsko, temveč tudi versko motivirana. Od časa almoravidskega kraljestva naprej sta bili v severni Afriki namreč obvezujoča sunitska veja islama in malekitski pravni red. Ko so se v 15. stol. na atlantskih obalah Afrike naselili katoliški Španci in

Portugalci, je v Maroku in Zahodni Sahari prišlo do verskega preporoda, ki je spreobrnil do tedaj zgolj površno islamizirane Berbere v vnete, dosledno verne muslimane. Nosilci preporoda so bile številne mistične bratovščine, ki so odtlej odigrale pomembno moralno in politično vlogo. Nekaterim ljudstvom pretežno berberskega značaja se je na osnovi njihove pobožnosti in verske izobraženosti uspelo povzpeti celo na sam vrh družbene hierarhije, kjer so se izenačili s plemstvom arabskih, bojevniških ljudstev.

Leta 1997 je bil sprejet Houstonski dogovor, katerega snovatelj je bil nekdanji ameriški državni sekretar James Baker. V skladu z njim naj bi v petih letih izvedli referendum o samostojnosti, integraciji Maroku ali avtonomiji, a njegova izvedba zaradi maroške obstrukcije ni bila realizirana, čeprav je Varnostni svet ZN sklenjen dogovor soglasno podprl. Po Bakerjevem odstopu leta 2004 je kralj Mohamed VI. nepreklicno odstopil od referendum. Največ, kar maroški monarh ponuja Saharcem, je slabo definirana avtonomija pod maroško suverenostjo. Le-ta pa je za Polisario nesprejemljiva, saj si želi referendum, na katerem bi Saharci lahko sami odločali o svoji prihodnosti. Danes bi težko našli Saharca, ki mu maroški režim ni zaprl ali ubil vsaj enega člana družine. Saharci, ki jim ni uspelo prebežati, živijo pod eno najbolj represivnih, policijskih držav na svetu. Aretacije in zaporne kazni za prestopke, kot so pogovor s tujcem, posedovanje česarkoli povezanega s Polisariom, so vsakodnevna praksa. Poseben problem so izginotja oseb, ki so bile prevladujoč vzorec zapiranja ljudi v okupirani Zahodni Sahari. Izginulih oseb, o katerih ni nikakršnih podatkov, je vsaj tisoč. Poleg stalne grožnje se Saharci v svoji deželi soočajo s sistematično diskriminacijo na področju izobraževanja, zdravstvene oskrbe in ekonomskih možnosti. Marginalizacija Saharcev se stopnjuje z intenzivnim priseljevanjem Maročanov, ki ga obilno sponzorira država s premišljeno politiko ugodnih kreditov in davčnih olajšav.

Francija tako močno podpira Maroko, da blokira že samo omembo človekovih pravic Saharcev v resolucijah Varnostnega sveta ZN. Ostale članice VS ZN se gibljejo med nezainteresiranostjo in dogovarjanjem. Ameriška zunanja ministrica Hillary

Clinton, stara prijateljica maroškega monarha, pa je doslej zatirala vsa upanja Saharcev, čeprav naj bi predstavljala domnevno načelno Obamovo administracijo.

Gdeim Izik: neznana zgodba o začetku arabske pomladi

»Arabska pomlad ima globoke korenine. Na območju je vrelo dolga leta. Prvi v trenutnem valu uporov se je začel predlani v okupirani Zahodni Sahari, zadnji afriški koloniji, ki jo je leta 1975 zasedel Maroko in protizakonito ostal v njej. Maroške sile so zadušile nenasilne proteste. Nato se je plamen prižgal v Tuniziji in se razširil v požar,« je znameniti profesor jezikoslovja in filozofije na MIT in globalni intelektualec Noam Chomsky lociral upor v Zahodni Sahari kot začetek arabske pomladi. Kaj se je zgodilo v Tuniziji, Egiptu in Libiji, je splošno znano, manj znana je zgodba z Zahodno Saharo.

Maroške sile so v začetku predlanskega novembra začele na silo podirati taborišče Gdeim Izik, ki so ga mesec pred tem postavili protestniki blizu prestolnice Zahodne Sahare Layoune. Pri tem je bilo po podatkih Polisaria ubitih 13 ljudi, več sto pa ranjenih. Po uradnih maroških podatkih sta umrla le dva človeka, 70 jih je bilo ranjenih. Maroške varnostne sile so napadle omenjeno taborišče, kjer je protestiralo več kot 20.000 ljudi, pretežno mladih. Maroške sile so iz helikopterjev izstreljevale rakete, ki so eksplodirale v zraku, da bi protestnike pregnale iz taborišča, v več šotorih pa so podtaknili ogenj. Vojska je v taborišču uporabila tudi solzivec in vodne topove. Polisario je takrat pozval mednarodno skupnost, še posebno Varnostni svet OZN, naj od Maroka zahteva takojšnje prenehanje napadov na neoborožene civiliste. Maroško notranje ministrstvo pa je na drugi strani trdilo, da je njihova policija le želela aretirati kriminalce in teroriste, ki so socialni protest izkoriščali v politične namene in skušali spodkopati pogajanja med vlado in prebivalci taborišča.

Taborišče je sredi oktobra predlani postavilo okoli 12.000 Saharcev zaradi vse slabših socialnih razmer. Njihov protest ni bil neposredno povezan s prizadevanji Polisaria za neodvisnost, saj so ga organizatorji označili za družbeni protest. Generacije mladih so se naučile upirati, zato so organizirali šotorišče blizu glavnega mesta. To je bilo zelo dobro organizirano, brez zastav Polisaria, parol in transparentov, da bi protest deloval čim bolj miroljubno.

Mladi so uporabljali moderno tehnologijo, dogajanje je bilo mogoče spremljati na Youtubu. Način organizacije protestov je bil enak kot kasneje v Tuniziji in Egiptu.

Ribe, neodvisnost in Slovenija

Gospodarsko gledano, so za sedanje in nekdane kolonizatorje najbolj zanimive obale Zahodne Sahare. Ribiški sporazum med Evropsko unijo in Marokom se ne zmeni za pravice prebivalcev Zahodne Sahare. Zdi se, da ribiški sporazum med EU in Marokom ni nič drugega kot poskus kraje naravnih virov revnim. Dovoljenje za ribolov v vodah Zahodne Sahare je Maroko prodal EU. Ni jasno, ali so prebivalci Zahodne Sahare prejeli kaj od 36,1 milijona evrov, ki jih je EU plačala Maroku za obdobje štirih let za ribolovne pravice, podeljene leta 1992. Prvi ribiški sporazum, ki sta ga podpisala EU in Maroko, trajal naj bi predvidoma od 1. maja 1992 do 30. aprila 1996, je Maroko enostransko preklical leta 1995. Razlog je bil preprost: Maroku je v domačih vodah preprosto zmanjkalo rib. Ta odpoved je za EU pomenila velike izdatke, ki jih je za sabo potegnil nakup ribolovnih pravic za mavretanske vode in subvencioniranje brezposelnih španskih ribičev. Spomladi leta 2006 so se začele priprave na novi ribiški sporazum, predviden za obdobje od 1. marca 2006 do 28. februarja 2010. Pred enim letom je Evropska komisija dobila nalogo raziskati vplive ribiškega sporazuma na prebivalce Zahodne Sahare. Komisija je pozvala Maroko, naj dokaže, da ima tudi Zahodna Sahara koristi od tega sporazuma. Osemdeset odstotkov španskih ribiških plovil ribari v obalnih vodah Zahodne Sahare. Zaradi tega je Španija zavrnila vse zamisli, da bi to področje izvzeli iz novega ribiškega sporazuma. Zgodovinsko gledano je Španija vedno obvladovala Generalni direktorat za ribištvo, v katerem je večino časa imela tudi svojega generalnega direktorja. Španci so izjemno spretni pri urejanju tega področja v imenu celotne EU. Ribiški ministri so februarja letos dali soglasje za nadaljevanje pogajanj komisije z Marokom. Švedska, Velika Britanija in Danska so glasovale proti, medtem ko sta se Finska in Nemčija vzdržali. Slovenija je podprla sporazum. Vsaj tretjina držav članic bi morala glasovati proti, da bi izglasovali veto na pogajanja. Španija bo še naprej varovala svoje posebne interese, verjetno vse dokler v vodah Zahodne Sahare ne bo zmanjkalo rib.

Tako kot velike sile je tudi slovenska zunanja politika pragmatična in deluje v skladu z lastnimi interesi. Slovenska zunanja politika in politika na sploh se mora zavedati, da je žal moč velike države očitno zmeraj tista, ki odloči, ali bo v nekem primeru prevladala pravica do »samoodločbe« naroda ali pa načelo »celovitosti« države. Slovenija ravna enako kot politika EU in ZDA, ki v primeru vprašanja Zahodne Sahare podpirajo celovitost Maroka, čeprav »zagovarjajo« pravico do samoodločbe.

Podpirajo tudi celovitost Gruzije, Ukrajine, Moldavije in se zavzemajo tudi za celovitost vseh držav na Balkanu (z izjemo Srbije), hkrati pa podpirajo osamosvojitvene težnje na ozemljih držav izven svoje interesne sfere vpliva. Nespoštovanje mednarodnega prava lahko prav zato vodi v nepričakovane konflikte na področjih, kjer se interesi »velikih« prekrivajo.

Če bi ZDA, EU in mednarodna skupnost odmislele pristranske geopolitične in ekonomske interese in pogledale na boj Polisaria za neodvisnost saharškega ljudstva s humanitarne perspektive, potem bi bil očiten rezultat lahko samo priznanje saharške neodvisnosti. Toda žalostna realnost današnjega sveta je, da se humanost in liste svoboščin ne izvajajo tako, kot jih razglašajo zahodne sile. Rezultat je, da so številni upravičeni v borbi za svobodo v različnih delih sveta ignorirani ali pa so označeni za teroriste. Če bi Zahodne sile in OZN resnično analizirali realno stanje na terenu in dejansko obstoječo državo Saharcev ter jo primerjali z izkušnjo Kosova, bi bila legitimnost boja Polisaria kristalno jasna. Glede na navedena dejstva, analitiki ocenjujejo, da imajo Saharci močnejše argumente za neodvisno državo. Kosovska enostranska razglasitev neodvisnosti je jasen primer precedensa za neodvisno državo Saharcev.

Kot navaja španski časnik *El País*, sta zasedba Zahodne Sahare in vzdrževanje 360.000-glave vojske, Maroko vse od okupacije leta 1975 doslej stala 95 milijard dolarjev. Časnik citira neodvisnega maroškega ekonomista Fouada Abdelmoumniya, ki navaja, da v to oceno niso všteti stroški civilne maroške uprave, ki znašajo dodatnih 25 milijard dolarjev. »Govorimo o naložbah, ki nimajo opravka z ekonomsko ali socialno logiko,« dodaja

Abdelmoumni, »upoštevajoč izdatke, ki ovirajo gospodarski razvoj Maroka«. Poleg vojaških izdatkov *El País* opozarja na nerazumne izvedbe tako imenovanih kulturnih prireditev, kot je npr. vsakoletni glasbeni festival v Dakhli. Finančni izdatki so še večji, če upoštevamo vse ugodnosti, ki jih maroška država namenja naseljencem, ki so pripravljene živeti in delati na zasedenih ozemljih. Gre za finančne dodatke k plačam in za pomoč v osnovnih živilih.

Maroko arogantno ignorira svetovni pravni red in okupira Zahodno Saharo. Vse kaže, da se namerava še naprej obnašati kot okupatorska sila in v Zahodni Sahari vzpostaviti svojo oblast. S takšnim imperialističnim pristopom se ne smemo strinjati in moramo zahtevati, da tudi Slovenija pristopi k pobudam, da se v Združenih narodih sprejmejo odločitve, ki bodo vodile, do takojšnje izvedbe referendumu o samoodločbi. Slovenija bi morala nedvoumno izjaviti, da obsoja maroško okupacijo Zahodne Sahare in aktivno prispevati k preprečitvi nadaljnje nezakonite prisotnosti maroške vojske in maroških oblasti v Zahodni Sahari.

Žal moramo tudi ugotoviti, da očitno motnega klečeplazenja slovenskih oblasti še ni bilo dovolj. Ali je stališče slovenskih oblasti, da je maroška okupacija Zahodne Sahare kljub kršitvi listine ZN in hkratnim neupoštevanjem volje večine držav in mednarodne javnosti, postala nerelevantna? Torej sprejemamo *fait accompli* in se s tako pridružujemo doktrini, po kateri cilj opravičuje sredstva, pri tem pa še popolnoma nekritično ocenjujemo pravi cilj zavojevalca? ●

Fotografije: arhiv avtorja in Barbara Weingartner